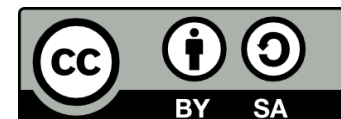

Ανάλυση Πολιτικού Λόγου

Ενότητα 3η: Η κοινωνική κατασκευή της πραγματικότητας και ο ρόλος του λόγου

Γιάννης Σταυρακάκης, Καθηγητής
Τμήμα Πολιτικών Επιστημών ΑΠΘ

Άδειες Χρήσης

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό υπόκειται σε άδειες χρήσης Creative Commons.
- Για εκπαιδευτικό υλικό, όπως εικόνες, που υπόκειται σε άλλου τύπου άδειας χρήσης, η άδεια χρήσης αναφέρεται ρητώς.

Χρηματοδότηση

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό έχει αναπτυχθεί στα πλαίσια του εκπαιδευτικού έργου του διδάσκοντα.
- Το έργο «Ανοικτά Ακαδημαϊκά Μαθήματα στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης» έχει χρηματοδοτήσει μόνο την αναδιαμόρφωση του εκπαιδευτικού υλικού.
- Το έργο υλοποιείται στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση» και συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) και από εθνικούς πόρους.

Περιεχόμενα ενότητας

1. Το επιχείρημα της κοινωνικής κατασκευής (κονστρουξιονισμός-constructionism).
2. Πραγματικότητα, αντικείμενα και ταυτότητες.
3. Κοινωνική κατασκευή και λόγος.
4. Θεωρητικές-αναλυτικές συνέπειες.

Σκοποί ενότητας

- Να γίνει κατανοητό το επιχείρημα της κοινωνικής κατασκευής της πραγματικότητας.
- Η παρουσίαση βασικών πλευρών των θεωριών κοινωνικής κατασκευής.
- Να αναδειχθούν οι θεωρητικές και αναλυτικές συνέπειες του επιχειρήματος.

Κοινωνικός Κονστρουξιονισμός

- «Κοινωνικός κονστρουξιονισμός» (από το αγγλικό construction=κατασκευή) ονομάζεται ένα σύνολο θεωριών που ομαδοποιούνται με βάση το κοινό τους επιχείρημα αναφορικά με την κοινωνική κατασκευή της πραγματικότητας.
- Οι πρώτοι ίσως που διατύπωσαν με σαφήνεια το επιχείρημα ήταν οι Μπέργκερ [Peter L. Berger] και Λούκμαν [Thomas Luckmann] στο έργο τους «Η Κοινωνική Κατασκευή της Πραγματικότητας»: «Η πραγματικότητα κατασκευάζεται κοινωνικά και η κοινωνιολογία της γνώσης πρέπει να αναλύσει τη διαδικασία με την οποία αυτό συμβαίνει» (Berger & Luckmann, 2003: 15).

Κοινωνικός Κονστρουξιονισμός (2)

- Αφετηρία τους η πολλαπλότητα των κοινωνικών γνώσεων: «Αυτό που είναι 'πραγματικό' για το Θιβετιανό μοναχό μπορεί να μην είναι πραγματικό για τον Αμερικανό επιχειρηματία. Η 'γνώση' του εγκληματία διαφέρει από τη 'γνώση' του εγκληματολόγου. Συνεπάγεται ότι συγκεκριμένες συσσωρεύσεις της πραγματικότητας και της γνώσης αντιστοιχούν σε συγκεκριμένα κοινωνικά συμφραζόμενα» (Berger & Luckmann, 2003: 18).
- Το βασικό επιχείρημα της θεωρίας της κοινωνικής κατασκευής είναι ότι η πραγματικότητα νοηματοδοτείται μέσα από διαδικασίες κοινωνικής και πολιτικής κατασκευής. Δεν έχει κάποιο οριστικό νόημα από μόνη της ούτε υπάρχει κάποιο μοναδικό νόημα, που να το εγγυάται ενδεχομένως κάποια «ουσία» (της κοινωνίας, του ανθρώπου, κτλ.).

Ουσία ή κατασκευή;

Ουσιοκρατία

- Υπάρχει μια (αυθύπαρκτη) ουσία στα πράγματα που καθορίζει αλγοριθμικά το είναι και το νόημα τους.
- Η ουσία αυτή είναι συνήθως διστορική και άχρονη, το θεμέλιο που εξηγεί διαχρονικά την ανθρώπινη φύση ή τη λειτουργία του κοινωνικού κόσμου.
- Παραδείγματα: η θεϊκή βούληση, η πρόοδος...

Κονστρουξιονισμός

- Όλα αυτά που θεωρούμε ουσίες είναι κατασκευές των ανθρώπινων κοινοτήτων μέσω του λόγου που έτσι προσδίδουν νόημα στην πραγματικότητά τους.
- Ισχύει ακόμα (ή κυρίως) και για έννοιες και πεποιθήσεις που θεωρούνται αυτονόητες ή δεδομένες σε μια κοινωνία.

Αρχές των θεωριών κοινωνικής κατασκευής

1. Κριτική στάση προς τις γνώσεις που θεωρούνται δεδομένες: η γνώση δεν είναι απλά αντανάκλαση της πραγματικότητας, αλλά προϊόν της αντίληψης μας και της διαμεσολάβησης του λόγου.
2. Ιστορική και πολιτισμική ιδιαιτερότητα: οι απόψεις και οι γνώσεις για τον κόσμο «είναι προϊόντα των ιστορικά καθορισμένων διαδράσεων μεταξύ των ανθρώπων» (Gergen, 1985: 267), είναι δηλαδή ενδεχομενικά καθορισμένες και όχι αναγκαίες.
3. Σύνδεση γνώσης και κοινωνικών διαδικασιών: Οι τρόποι με τους οποίους ερμηνεύουμε τον κόσμο αναπαράγονται μέσα από κοινωνικές διαδικασίες (Burr, 1995: 4).
4. Σύνδεση γνώσης και κοινωνικής δράσης: «διαφορετικές ερμηνείες του κόσμου οδηγούν και σε διαφορετικές κοινωνικές πρακτικές. Ως εκ τούτου η κοινωνική κατασκευή της γνώσης και της αλήθειας έχει κοινωνικές συνέπειες» (Phillips & Jorgensen, 2009: 26).

Τι είναι η πραγματικότητα;

- Η πραγματικότητα σύμφωνα με τις θεωρίες της κοινωνικής κατασκευής δεν παύει ούτε να υπάρχει ως τέτοια, ούτε χάνει την υλικότητά της, επειδή το νόημά της αναγνωρίζεται ως προϊόν μηχανισμών κοινωνικής κατασκευής.
- Ο κόσμος νοηματοδοτείται μέσα από ψυχικούς και κοινωνικούς μηχανισμούς. Οι θεωρίες κοινωνικής κατασκευής αναζητούν τους μηχανισμούς μέσα από τους οποίους λαμβάνει χώρα αυτή η διαδικασία.
- Η πραγματικότητα συναποτελείται από αντικείμενα και υποκείμενα, αλλά και από τις μεταξύ τους σχέσεις.

Συστήματα λόγων

- Υπάρχουν συστήματα λόγων τα οποία επενδύουν με αξία συγκεκριμένα αντικείμενα ή υποκείμενα, άρα κατασκευάζουν την αντίληψή μας για την πραγματικότητα.

παράδειγμα : Ο διαφημιστικός λόγος προσπαθεί δια του λόγου να αποδώσει αξία σε συγκεκριμένα αντικείμενα αντί άλλων για να μας ωθήσει να τα αγοράσουμε (το νόημα αυτό κατασκευάζεται, δεν είναι αυτονόητο, αλλιώς δε θα χρειαζόταν τη διαφήμιση).

- Αντίστοιχοι λόγοι υπάρχουν και στην πολιτική, όπως το πολιτικό marketing.

Ταυτότητες και πολιτική

- Πολλά κοινωνικά κινήματα επικέντρωσαν σε αυτή τη σχετική «ρευστότητα» των ταυτοτήτων. Στο πλαίσιο της νεωτερικότητας (και ιδίως στην ύστερη νεωτερικότητα), με την αλλαγή των ρυθμών ζωής, υπάρχει πολύ μεγαλύτερη δυνατότητα για την αναζήτηση διαφορετικών ταυτοτήτων (πχ σεξουαλικές, πολιτισμικές, πολιτικές ταυτότητες).
- Οι μηχανισμοί μέσα από τους οποίους συναρθρώνονται, εδραιώνονται και αναπαράγονται οι ταυτότητες είναι πολιτικοί γιατί σε αυτούς εμπλέκονται επιλογές, συγκρούσεις και αποφάσεις, και πραγματοποιούνται δια μέσω του λόγου.

Θεωρητικές-αναλυτικές συνέπειες

- Σύνδεση με ανάλυση λόγου: «οι κοινωνικές σχέσεις, οι θεσμοί, οι κοινωνικές ταυτότητες, οι ιδεολογίες και οι αξίες δεν προϋπάρχουν της γλώσσας ή του λόγου. Η γλώσσα δεν τις περιγράφει εκ των υστέρων, αλλά μετέχει της συγκρότησής τους εξ αρχής. Εδώ ακριβώς έγκειται η διαμεσολαβητική λειτουργία του Λόγου: συνδέει το ατομικό με το συλλογικό, τη φύση με τον πολιτισμό, σε μια ενδογενή όσο και αντιφατική ολότητα» (Δεμερτζής, 2002: 154).
- Οι μηχανισμοί κατασκευής νοήματος διαπλέκουν όλα τα παραπάνω. Πολύ συχνά οι μηχανισμοί αυτοί προσπαθούν να προβληθούν ως αυτονόητοι, φυσικοί κτλ. Για παράδειγμα, ως «ουσία» της νεωτερικότητας παρουσιάζεται η πρόοδος, η επιστήμη, ο ορθός λόγος κτλ. Θεωρείται δεδομένο ότι η ανθρωπότητα μέσω της επιστήμης θα προοδεύει διαρκώς, ότι όλοι οι άνθρωποι είναι εφοδιασμένοι με μια κοινή ορθολογικότητα, κτλ.
- Η υποχρέωση της ανάλυσης πολιτικού λόγου είναι να διερευνήσει πώς ακριβώς κατασκευάζεται αυτή η ουσία, πώς εδραιώνεται κάθε βεβαιότητα και τι κοινωνικο-πολιτικούς συσχετισμούς εξυπηρετεί. Η ανάλυση πολιτικού λόγου υιοθετεί μια κριτική στάση απέναντι σε κατασκευές που θεωρούνται δεδομένες και αυτονόητες. Η προσέγγισή της είναι αντι-ουσιοκρατική. Προβάλλει την ενδεχομενικότητα απέναντι στην αναγκαιότητα.

Ενδεχομενικότητα και αναγκαιότητα

Ενδεχομενικότητα

- αίσθηση του ιστορικού χρόνου που δεν αναγνωρίζει κάποιον προκαθορισμό, υπάρχουν μόνο πιθανά (περισσότερο ή λιγότερο) ενδεχόμενα.
- ανοιχτό σύστημα που αφήνει χώρο στους διαλεκτικούς μηχανισμούς που θα κατασκευάσουν και θα εδραιώσουν το ένα ή το άλλο ενδεχόμενο.

Αναγκαιότητα

- βασίζεται σε μια αιτιακή, αναγκαία και, εν τέλει, νομοτελειακή σχέση.
- συνήθως συνδέεται με την ουσιοκρατική σκέψη (καθώς η ουσία της ιστορίας, της πολιτικής, της ταυτότητας, καθορίζει τον τρόπο με τον οποίο εξελίσσεται η ιστορία).

Βιβλιογραφία

1. Berger, P. & Luckmann, T. (2003) *Η κοινωνική κατασκευή της πραγματικότητας*, μτφρ. Κ. Αθανασίου, Αθήνα: Νήσος.
2. Burr, V. (1995) *An Introduction to Social Constructionism*, Λονδίνο: Sage.
3. Champagne, P. (2002) *Η κατασκευή της κοινής γνώμης*, μτφρ. Σ. Μανδηλαρά, Αθήνα: Πατάκης.
4. Edelman, M. (1999) *Η κατασκευή του πολιτικού θεάματος*, Αθήνα: Παπαζήσης.
5. Gergen, K. (1985) 'The Social Constructionist Movement in Modern Social Psychology', *American Psychologist*, 40(3), σ. 266-275.

Βιβλιογραφία (2)

6. Lacquer, Th. (2004) *Κατασκευάζοντας το φύλο*, Αθήνα: Πολύτροπον.
7. Phillips, L. & Jorgensen, M.W. (2009) *Ανάλυση λόγου: Θεωρία και μέθοδος*, μτφρ. Α. Κιουπκιολής, Αθήνα: Παπαζήσης.
8. Γεωργιάδου, Β., Λουλούδης, Λ. & Σταυρακάκης, Γ. (1999) *Φύση, κοινωνία, επιστήμη στην εποχή των «τρελών αγελάδων»*, Αθήνα: Νεφέλη.
9. Δεμερτζής, Ν. (2002) *Πολιτική επικοινωνία*, Αθήνα: Παπαζήσης.
10. Σταυρακάκης, Γ. (2008) *Ο Λακάν και το πολιτικό*, μτφρ. Α. Κιουπκιολής, Αθήνα: Ψυχογιός.

Τέλος Ενότητας

Επεξεργασία: Γιώργος Μαριάς
Θεσσαλονίκη, Χειμερινό Εξάμηνο 2013-2014

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ & ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ, ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ & ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΣΠΑ
2007-2013
πρόγραμμα για την ανάπτυξη
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

